

Agrárfoglalkoztatás a COVID árnyékában

Koós BÁLINT: tudományos munkatárs; ELKH KRTK Regionális Kutatások Intézete; 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.; koos.balint@krtk.mta.hu; <https://orcid.org/0000-0002-7075-2748>

Bevezetés

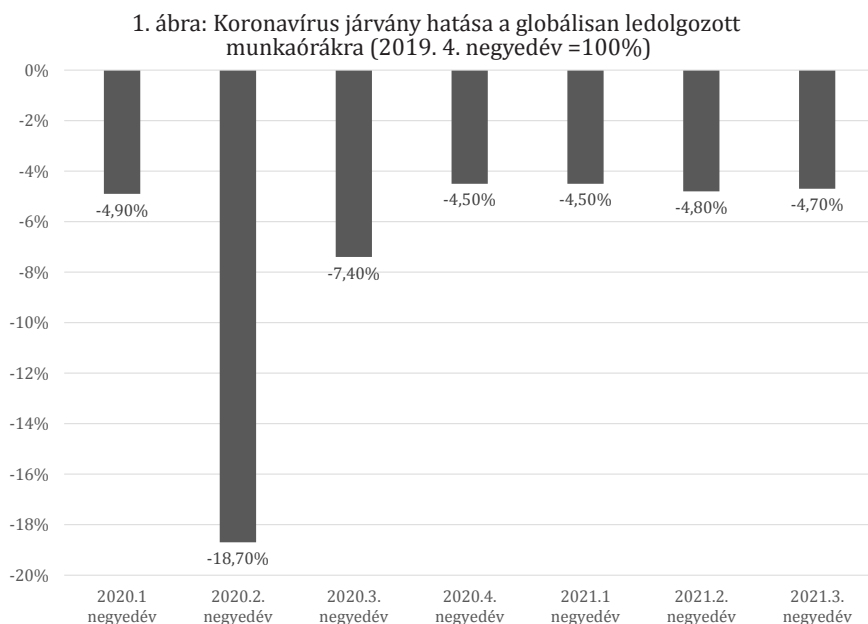
A COVID-19 pandémia az utóbbi másfél évben alapjaiban változtatta meg a hétköznapjainkat. A tanulmány egy kutatás kérdőíves adatfelvételének (N=200) eredményein keresztül kívánja bemutatni, hogy a magyar gazdákat miként érintette a pandémia. Az eredmények azt mutatják, hogy a legfontosabb kihívást a munkaerő biztosítása jelenti a gazdák számára, s ez már a koronavírus járvány kirobbanása előtt is meghatározta gazdálkodási döntéseiket. A járvány, bár több ponton (input anyagok beszerezhetősége, kereslet áttrendeződése) is fontos hatást gyakorolt, mégis elmondható, hogy a foglalkoztatás alakulására csekély hatást gyakorolt. Érdeklődés leginkább a gyümölcsstermesztők körében következett be, de ennek háttérében az extrém időjárás termésmennyiségre gyakorolt negatív hatása húzódik meg.

A koronavírus-járvány globális gazdasági hatásai

2020-as év elején a koronavírus-járvány megfékezése érdekében világszerte meghozott korlátozó intézkedések hatására jellemzően nehézkessé, esetenként akár lehetetlenné is vált az országhatárokon átnyúló termék- és személyforgalom. A korlátozó intézkedések – karantén, kijárási korlátozások, nemzetközi forgalom korlátozása stb. – bevezetése a gazdasági tevékenységek zuhanását eredményezte, amely még a 2008-as gazdasági válsághoz képest is elképesztően gyors felfutású tömeges munkanélküliség kialakulásához vezetett 2020-ban. A ENSZ szakosított szervezete, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, 2020. márciusában még úgy becsülte, hogy a munkanélküliek száma globálisan 5,3 – 24,7 millió fővel nőhet a járvány hatására (ILO 2020), alapvetően a munkaerőpiac hátrányos helyzetű csoportjait (nők, fiatalok, idősek, képzetlenek) érintve hátrányosan.

Az előrejelzés sajnos nem vált be, a következő hónapok globális gazdasági leállásának eredményeként a munkaerőigény drámaian lecsökkent (-18,7%), s bár 2020 második félévében érezhetően növekedésnek indult a gazdaság, a ledolgozott munkaórák száma

továbbra is jelentősen (4,5 – 4,7 százalékkal) elmarad a válság előtti szinttől (lásd 1. ábra). A koronavírus járvány teljes munkaidős állásokra átszámítva 137–140 millió állás elvesztését eredményezte globális szinten (ILO 2021). A nagyságrend megragadásához jó támpontot nyújthat a korábbi globális válság hasonló adata: a 2008–2009-es válság során globálisan 22 millió teljes munkaidős állás veszett el.

Forrás: ILO Monitor: COVID-19 and the world of work, 8th Edition, 5. oldal 3. ábra adatai alapján saját szerkesztés

A COVID-19 járvány miatt kirobbant globális gazdasági válság eltérően érintette a különböző gazdasági szektorokat, s ez alapvetően eltérő területi, munkaerőpiaci következményekkel járt. A pandémia megfékezésére hozott korlátozó intézkedések ugyanis alapvetően a személyes találkozásokat feltételező szolgáltatásokat (turizmus, vendéglátás, kereskedelem, ... stb.) érintette negatívan, amely közvetlenül kihatott az érintett ágazatokban nagyobb mértékben foglalkoztatott munkaerőpiaci csoportokra: alacsony jövedelmű, képzetlen munkavállalók, akik körében felülreprezentáltak a nők és a pályakezdők (ILO 2021:6).

A koronavírus járvány mezőgazdaságra gyakorolt hatását több kutatás is fókuszba helyezte (Cranfield, 2020; Richards, Rickard 2020; Schmidhuber et al. 2020; Stephens et al. 2020; Torero, 2020), ám

ezek döntően ellátásbiztonsági szempontból, azaz fogyasztói oldalról közelítették meg a kérdést, miközben a termelői oldalt vizsgáló kutatások száma feltűnően alacsony. A kevés kapcsolódó kutatás döntően a nemzetközi áruforgalom, az árak alakulását, illetve a szezonális munkaerő biztosításának kérdését vizsgálta, hiszen a korlátozó intézkedések nagyban megzavarták a termékek és a munkaerő nemzetközi – és egyes államokban az országon belüli – áramlását (Wieck et al. 2021; Larue 2020, 2021). Ezen túlmenően kifejezetten kevés kutatás foglalkozik a termelői oldallal – ezek közül kiemelendő az a kutatás, amely a kistermelők értékesítési csatornáinak diverzifikációját vizsgálta, mint a válságra adott termelői adaptációs választ (Benedek et al. 2021).

Pandémia jelentette kihívások a hazai gazdálkodók számára

Az előadás célja, hogy hozzájáruljon a COVID-19 járvánnyal összefüggő gazdasági hatásokról szóló tudás elmélyítéséhez, feltárva a termelői adaptáció jellemző mintázatait. A vizsgálatok a hazai gazdasági méretű mezőgazdasági vállalkozások körében felvett telefonos adatfelvétel elemzésén alapultak. Az adatfelvételre 2021 augusztusában került sor, értékelhető válaszok száma 214, a mintába kerülésnél feltétel volt a kertészeti, szőlészeti, vagy ültetvényes tevékenység megléte, azaz a fajlagosan nagyobb munkaerőigényű gazdaságok közül kerültek ki a válaszadók – erre a termelői körre az adatok országosan reprezentatívak.

A kutatás a gazdálkodók előtt álló főbb kihívásokat ezek összekapcsolódását és ezekre adott adaptációs stratégiákat kívánta megragadni. Nagyon fontos, hogy a hazai agrárium már a koronavírus járványt megelőzően is szembesült akut és mind intenzívebbé váló problémákkal. Ezek közül kiemelkedik a mind égetőbbé váló szezonális munkaerő hiánya, illetve ezzel szoros összefüggésben a munkabér rohamos emelkedése (országosan 2016. évtől érzékelhető), de érzékelhető a gazdálkodás mind kockázatosabbá válása is, amely az éghajlatváltozással hozható összefüggésbe (tavaszi fagykárak, aszály, extrém magas hőmérséklet, új növényi kártevők és kórokozók).

2020 tavaszán Magyarországon is igazoltan megjelent a COVID-19 koronavírus, amelyre reagálva a kormány veszélyhelyzetet hirdetett ki (40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet), amely gyakorlatilag a határok lezárását jelentette: „nem magyar állampolgárok személyforgalomban

Magyarország területére – az rendelet által meghatározott kivételekkel – nem léphetnek be”. Az intézkedés alapjaiban rázta meg a hazai turisztikai vállalkozásokat, hátrányosan érintette az országon áthaladó tranzitforgalmat – de az érintettek közt volt a mezőgazdaság is, hiszen a külföldi állampolgárok (különösen szerbek és ukránok) sok esetben a szezonális mezőgazdasági munkák miatt érkeztek Magyarországra. Ahogy nyilvánvalóvá vált, hogy a veszélyhelyzet tartósan fenn fog állni, gyorsan megindult a belépési korlátozás finomítása – a Hivatalos Értesítő 2020. évi 24. számában megjelent (2020. V. 6.) közlemény alapján, a mezőgazdaságban dolgozó nem magyar állampolgárok számára lehetővé vált a határátlépés. A belépés ugyan több ponton korlátozást (nehézséget) jelentett a korábbi időszakhoz képest: pl. csak bizonyos határátlépő helyeken, csoportosan, előre bejelentve, foglalkoztatási szerződéssel vált lehetővé a határátlépés és belépés után még 14 napos munkahelyi karantén várta a mezőgazdasági idénymunkásokat.

A szabályozás gyors megváltozásának köszönhetően újra lehetővé vált a külföldi idénymunkások alkalmazása – ennek ellenére a hazai gazdálkodók egy része a foglalkoztatási fokozódó nehézségeiről számolt be. Miként az 1. táblázatban látható a munkaerő biztosítása jellemzően nem okozott gondot a hazai mezőgazdasági vállalkozások számára, hiszen a 214 válaszadó közül csupán 60 jelezte, hogy ez számára a pandémia idején nagyobb problémát jelentett. Látható ugyanakkor, hogy a válaszok korántsem homogén eloszlást mutatnak – a nagyobb létszámot foglalkoztatók rendre súlyosabbnak ítélték meg a problémát, mint a kisebb gazdaságok.

1. táblázat: Mennyire ért egyet azzal az állítással, hogy a COVID járvány időszakában nagyobb problémát jelent a munkaerő biztosítása? Válaszok megoszlása a gazdaság létszámcsoportjai szerinti bontásban (Likert skála: 1 egyáltalán nem, 5 teljesen egyetért)

<i>Λεϊσζαμ σποριών</i>	<i>αύτ</i>	<i>σχεδόν αύτ</i>	<i>σχεδόν ουκ</i>
0-2	1,8522727	1,3774854	88
3-9	2,2878788	1,5268384	66
10-49	2,8367347	1,6500876	49
50-x	3,3636364	1,6292776	11
Teljes minta	2,2897196	1,5595193	214

Forrás: adatfelvétel alapján saját számítás, ANOVA; $F = 6,53$; $\text{Prob} > F 0.0003$; Bartlett teszt $X^2(3) = 2,2747$; $\text{Prob} > \text{chi}^2 = 0,517$

Az adatok arra utalnak, hogy a járvány időszakában a munkaerővel kapcsolatos problémák kulminálódtak, azaz egy időben több probléma is jelentkezett. Egyrészt a gazdálkodók számára elérhető

munkaerő már a járvány előtti időben számottevően lecsökkent. A hagyományos munkaerőbázis, a helyben, illetve környéken élő szezonális munkások köre ugyanis két okból is tendenciózusan csökken, egyrészt kiüregszik a munkaerőpiacról egy meghatározó, nagy gyakorlati tapasztalattal és kellő munkakultúrával bíró csoport, amelynek tagjai még a mezőgazdasági szövetkezetek és a háztájk világába születtek bele. Másrészt pedig, ezzel párhuzamosan, egy további meghatározó csoport elérhetősége is romlott: 2013 után a gazdasági növekedés nagy számban teremtett legális, bejelentett alkalmazási lehetőséget azon csoport tagjai számára, akik korábban jobb híján kénytelenek voltak szezonális mezőgazdasági munkákat vállalni, mert valamilyen okból (egészségügyi alkalmatlanság, képzetlenség, napi ingázás korlátai, ... stb.) kiszorultak a határozatlan idejű 8 órás foglalkoztatás lehetőségéből (Koós-Zsibók, 2021).

A COVID-1 pandémia ezen tényezőkön felül újabb munkaerő-problémákat generált. Szorosan összefügg a pandémiával a fertőzés miatt kieső munkatársak jelentette probléma – erről a válaszódo gazdaságok 13 százaléka számolt be – a probléma nagyobb arányban érintette a nagyobb létszámú: 10 fő fölötti alkalmazottat foglalkoztató vállalkozásokat. (Kruskal-Wallis H-próba alapján a minták nem egyetlen eloszlásból származnak, $X^2=12,79$, d.f. 3, prob: 0,0051; Dunn teszt alapján pedig 0-10 fős gazdaságok különülnek el a 10 fő fölötti gazdaságoktól e tekintetben.)

Munkából való kiesést nem csupán tényleges fertőzés, megbetegedés okozhatta, sok esetben a vírus terjedésének meggátolásának érdekében hozott kormányzati intézkedések – különösen a digitális oktatás bevezetése (14/2020. (XI. 10.), illetve 17/2021. (III. 5.) EMMI határozat) kényszerített szülőket szabadságra, vagy rövidített munkaidőre/otthoni munkavégzésre. Ez természetesen nem a mezőgazdasági üzem, hanem inkább az érintett munkavállaló családi körülményeivel áll összefüggésben. Aligha véletlen, hogy éppen a legkisebb (legfeljebb 2 alkalmazottal működő) gazdaságok jelezték, hogy alapvetően nem jelentett számukra gondot a vonatkozó kormányzati intézkedés. A nagyobb gazdaságok esetében, feltételezhetően mert ott már nagyobb arányban megjelennek a kisgyermekes nők is, szignifikánsan magasabb arányban számoltak be e problémáról. (A Kruskal-Wallis H-próba alapján a minták nem egyetlen eloszlásból származnak, $X^2=16,134$, d.f. 3, prob: 0,0011, Dunn teszt alapján pedig a 0-2 fős gazdaságok térnek el szignifikánsan a többi gazdaságtól).

A 2020 márciusában elrendelt határátlépési korlátozásokat ugyan a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számára hamar (2020. május 6.) mérsékeltek, ám az egész unióban megtapasztalt korlátozások miatt mégis érzékelhetővé vált a munkavállalók elbizonytalanodása, nehezzé vált a megszokott kapcsolatok mentén a külföldi munkaerő toborzása, mozgósítása. A megkérdezettek hatoda (16,33%) számolt be arról, hogy nehezebbé vált a határon túlról érkező munkavállalók foglalkoztatása a COVID-19 járvány időszakában. Tekintve, hogy eleve ennek a munkavállalói körnek a foglalkoztatása a nagyobb gazdaságokhoz kötődik, érthető, hogy a mintában szereplő nagyobb gazdaságok (10 fő felettiek esetében szignifikáns, legnagyobb mértékben azonban az 50 fő fölötti gazdaságok) esetében jelentkezett nagyobb súllyal. (A Kruskal-Wallis H-próba alapján a minták nem egyetlen eloszlásból származnak, $X^2=11,009$, d.f. 3, prob: 0,0117, Dunn teszt alapján pedig az 10 fő fölötti gazdaságok térnek el szignifikánsan a többi gazdaságtól).

A COVID-19 pandémia időszakában a válaszadó gazdálkodók egyharmada (214-ből 69) jelezte, hogy saját gazdaságában is érzékelte a szükséges munkaerő hiányát, ami kihívás elé állította az érintett gazdálkodókat. Nagyon fontos rámutatni, hogy az alkalmazottak megfertőződése, esetleg a digitális oktatási rend bevezetése miatti kiesések ellenére is, a gazdálkodók számára a valódi kihívást a szezonális munkások kellő időben és kellő számban történő biztosítása jelentette, azaz már a pandémia előtt is érzékelhető probléma vált még súlyosabbá. A vizsgálat 214 válaszadója közül 61 gazdálkodó (28,5%) jelezte, hogy az időszakos alkalmazottak esetében érzékelte a munkaerőhiányt, míg állandó alkalmazottak körében alig 12 jelzett munkaerőhiányt (a gazdálkodók egy része mindkét munkavállalói csoport esetében tapasztalt hiányt).

Azon 69 gazdálkodót, akik a COVID-19 pandémia időszakában munkaerőhiányról adtak számot, a helyzet kezelésére adott eszközökről is megkérdeztük. A válaszok alapján egyértelműen a bérek emelése volt a legáltalánosabb intézkedés – hiszen az érintettek közel nyolctizede (76,8%) alkalmazta – gyakorlatilag mérettől függetlenül. Így a béremelés bizonyult a legfontosabb tényezőnek mind a meglévő munkaerő megtartásában, mind pedig új munkatársak felvétele során.

A többi ismerv alkalmazása sokkal inkább szelektívnek tekinthető, amelyekkel a gazdálkodók kiegészítették az univerzális béremelést, s ezzel hozták létre a saját lehetőségeikhez, adottságaikhoz illeszkedő

alkalmazkodási stratégiát. A beérkező válaszok alapján összefüggés látható a gazdaság mérete és az alkalmazott módszerek típusa és száma szerint. A nagyobb létszámú gazdaságok a munkaerőhiány kezelésére jellemzően több komponenst is bevetettek párhuzamosan, míg a kisebb gazdaságok (0-2 fő) adaptációs stratégiája jóval kevesebb paraméterrel operált s azok közt is nagyobb számban tűntek fel jelentősebb pénzügyi terhet nem jelentő lehetőségek. A kisgazdaságok legsajátosabb eszközeinek a családtagok fokozottabb bevonása bizonyult a hiányzó munkaerő pótlására, ez a nagyobb létszámmal dolgozó (10 fő fölötti) gazdaságok esetében inkább kivételes gyakorlatnak bizonyult. Az összes többi adaptációs elem esetében a nagyobb létszámú gazdaságok több összetevőt és nagyobb gyakorisággal alkalmaztak. A béremelésen túl, ami általánosnak mondható, a gyakoribb attribútumok az alábbiak voltak:

- COVID-19 fertőzés kockázatának csökkentése (29/69= 42,0%)
- Családtagok bevonása (27/69=39,1%)
- Munkakörülmények javítása (26//69=37,6%)

Ezen túlmenően léteztek még olyan módszerek is, amelyek alkalmazása a gazdaságok szűkebb körére volt jellemző, úgymint a munkások napi szintű szállítása, illetve béren felüli juttatások bevezetése (9 említés), a termény ingyenes vagy kedvezményes áron való juttatása (8 említés), szálláslehetőség biztosítása távolabbról érkező munkások számára (8 említés).

A munkaerőhiányt enyhítette az ország távolabbi pontjairól, vagy éppen az országhatáron túlról szerződtetett idenymunkások alkalmazása. A válaszadók legnagyobb arányban Romániából (6 említés), Ukrajnából (3 említés), illetve Szlovákiából (2 említés) fogadtak idenymunkásokat. (Szerbia hiánya, illetve Szlovákia említése feltétlenül érdekesnek mondható – de ez inkább a minta korlátait jelzi, semmint a szerbiai munkavállalók pandémia miatti távolmaradását a hazai idenymunkáktól.)

Összegzés

Az adatfelvétel eredményei arra mutatnak rá, hogy a COVID-19 pandémia a hazai mezőgazdasági vállalkozások esetében nem vezettek olyan katasztrofális piacvesztéshez és munkaerőigény összeomlásához, mint ami több ország esetében is előfordult (Torero, 2020). Bár 2020 tavaszán és korai nyári hónapjaiban voltak fennakadások, Magyarországon a komolyabb termelési és ellátási

problémákat sikerült megelőzni. Hazai gazdálkodók számára a fő problémát a szükséges munkaerő biztosítása jelentette, ahogy a pandémia előtti időkben is a tendenciózus mezőgazdasági béremelkedés, a munkavállalók fluktuációja jellemezte a hétköznapokat. Az adatfelvétel eredményei arra mutatnak, hogy a pandémia leginkább a nagyobb gazdaságokat, a több állandó és szezonális munkaerőt foglalkoztatókat sújtotta, ebben a körben érezte hatását több tényező is, amely negatívan hatott a munkaerő rendelkezésre állására (fertőzések, távolléti digitális oktatás elrendelése, külföldi szezonális munkavállalók beutazásának nehézségei). Ugyanakkor ennek a gazdálkodói körnek jóval több eszköz is rendelkezésére állt, hogy kezelje a kialakult helyzetet, amelyre jellemzően egy többelemű adaptációs stratégiával válaszolt. Az általánosan mondható béremelésen túl jellemzőnek tekinthető a munkakörülmények javítása, a COVID-19 fertőzésveszély csökkentése, béren felüli juttatások nyújtása. A kisebb gazdaságok esetében a munkaerőhiány mérséklésére, a béremelésen túl, jellemző megoldásnak mondható még a családi munkaerőre történő fokozottabb támaszkodás.

Köszönetnyilvánítás

A vizsgálati eredmények bemutatását az „Üzemtípusok, kihívások, adaptációs irányok...” (azonosító: K132 975) című NKFIH kutatás támogatta

Irodalom

- Benedek, Z., et al. (2021): Farm diversification as a potential success factor for small-scale farmers constrained by COVID-related lockdown. Contributions from a survey conducted in four European countries during the first wave of COVID-19. *PloS one*, 16(5), e0251715 <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251715>
- Cranfield, J. A. L. (2020): Framing consumer food demand responses in a viral pandemic. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 68(2), 151–156. <https://doi.org/10.1111/cjag.12246>
- ILO (2020): COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses, First edition, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf (Letöltés ideje: 2021.12.06)
- ILO (2021): COVID-19 and the world of work. Eighth edition Updated estimates and analysis, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_824092.pdf (Letöltés ideje: 2021.12.06)

- Koós B. – Zsibók Zs. (2021): Munkaerőpiac: ahol minden új és minden változatlan, In: Koós B. (szerk.) Területi riport 2021, Budapest, Magyarország : Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, pp. 52-92.
- Larue, B. (2021): COVID-19 and labor issues: An assessment, Canadian Journal of Agricultural Economics, 2021:69:269–279, DOI:10.1111/cjag.12288
- Richards, T. J., Rickard, B. (2020): COVID-19 impact on fruit and vegetable markets. Canadian Journal of Agricultural Economics, 68/2 pp. 189-194. <https://doi.org/10.1111/cjag.12231>
- Schmidhuber, J. – Pound, J. – Qiao, B. (2020): COVID-19: Channels of Transmission to Food and Agriculture, <https://www.fao.org/3/ca8430en/CA8430EN.pdf>, (letöltés ideje: 2021.december 3.)
- Stephens, E.C., et al. (2020): Impacts of COVID-19 on agricultural and food systems worldwide and on progress to the sustainable development goals. Agricultural Systems, 183, 102873. <https://doi.org/10.1016/j.agsy.2020.102873>.
- Torero, M. (2020): Without food, there can be no exit from the pandemic, Nature 580, pp. 588-589, doi: <https://doi.org/10.1038/d41586-020-01181-3>
- Wieck, C., et al. (2021): European and Member State policy responses and economic impacts on agri-food markets due to the Covid-19 pandemic, IATRC Commissioned Paper 26, p. 76. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.310188>